

Spišskí Nemci v rokoch 1920 - 1937

MARTIN FURMANIK

Spiš Germans (Zipsers) in years 1920 - 1937

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2022.13.2.248-272>

ABSTRACT: The study deals with various areas of life of Spiš Germans (Zipsers) during the period of the first Czechoslovak Republic, specifically between 1920 and 1937. The first part of the study discusses the political activities of Germans in Spiš. The greatest attention is paid to the Zipser German Party (Zipser deutsche Partei) and the Carpathian German Party (Karpatendeutsche Partei), because these parties were voted for by most Germans in Spiš. To a lesser extent, this part is devoted to other parties that the Germans from Spiš (Zipsers) voted for. Part of this section are tables showing which parties were voted for by the inhabitants of the Spiš municipalities with the largest proportion of German nationality. The next part of the article deals with religious life with an emphasis on conflicts between Slovaks and Germans regarding the language of religious services. The third part of the study is devoted to German education in Spiš. Attention is directed to preschools, elementary schools and secondary schools of Spiš Germans (Zipsers). There were also conflicts within the education system in connection with the teaching of language. The center of interest of the next part is the social life of Spiš Germans (Zipsers). This part of the study also discusses the tourist, sports and cultural activities of the Germans in Spiš. It points to diverse cultural activities from German theater performances, singing circles, through periodicals, printers to photo studios and museums. The final part of the paper analyzes the socioeconomic structure of the German population in Spiš based on the results of the population census in 1921. Within each part of the study, attention is paid, among other things, to the anti-state manifestations of the Spiš Germans (Zipsers) and the reactions of the Czechoslovak authorities to these manifestations.

Keywords: the first Czechoslovak Republic, Spiš, Spiš Germans (Zipsers), Carpathian Germans, minorities, nationalism

Už od stredoveku žili na území dnešného Slovenska popri Slovákoch a ďalších etnikách aj obyvatelia nemeckej národnosti. Usídlení boli najmä v troch oblastiach - v Bratislave a okolí, v Kremnici a okolí (tzv. Hauerland) a na Spiši. Ľudia z týchto nemeckých jazykových ostrovov napriek etnickej príbuznosti neboli počas existencie Uhorska takmer v žiadnom kontakte. Zachovávali si svoje špecifiká a svojráz. Týkalo sa to aj Nemcov žijúcich na Spiši, ktorí sa v mnohom odlišovali od svojich súkmeňovcov na strednom a západnom Slovensku. Odlišnosť spišských Nemcov sa naplno ukázala po vzniku Československej republiky, v roku 1918. Spomedzi všetkých Nemcov žijúcich na území Slovenska najvehementnejšie odmietali zánik Uhorska a vznik ČSR práve Nemci na Spiši. Mnohí z nich boli promaďarsky orientovaní aj v ďalšom období. Napriek tomu (alebo práve preto) im bol zo strany no-

vého štátu umožnený národný rozvoj vo všetkých oblastiach života. Predkladaná štúdia pojednáva práve o aktivitách spišských Nemcov v rokoch 1920 až 1937. Tieto medzníky boli zvolené z dôvodu, že v roku 1920 skončil najväčší odpor spišských Nemcov voči ČSR a rok 1937 bol zasa posledným rokom relatívneho pokoja pred búrlivým rokom 1938, v ktorom došlo k rozkladu Československa, ktorému napomohli okrem iných aj spišskí Nemci. Obdobie rokov 1920 až 1937 bolo teda obdobím pokoja pre Československú republiku i Nemcov na Spiši, ktorí v tom čase úspešne rozvíjali politickú, školskú, kultúrnu, hospodársku činnosť a aktívni boli aj v ďalších oblastiach života. O spišských Nemcoch v období 1. ČSR bolo doteraz publikovaných množstvo prác. Išlo o čiastkové práce, ktoré sa podrobne venovali tej-ktorej sfére života. Syntéza práce, ktorá by sa komplexne venovala spišským Nemcom v mezivojnovom období však doteraz chýbala. Predkladaná práca sa preto pokúša podať ucelený obraz o Nemcoch na Spiši v spomínanom období a zároveň priniesť aj viacero nových zistení. Snaha o komplexný pohľad môže byť prínosná pre lepšie pochopenie dobového kontextu a súvislostí.

Politika

Spišskí Nemci mali mimoriadne silné regionálne cítenie. Regionalizmus spišských Nemcov bol zreteľný okrem iného vo sfére politiky. Výsledkom snáh značnej časti spišských Nemcov v tejto oblasti bolo založenie Spišskonemeckej strany (Zipsers deutsche Partei, skr. ZDP). Strana bola založená v Kežmarku 20. marca 1920.¹ Ešte pred jej oficiálnym vznikom sa 13. marca 1920 utvorila jej miestna skupina v Poprade a o deň neskôr v Spišskej Sobotě.²

Prvým predsedom Spišskonemeckej strany sa stal riaditeľ kežmarského lýcea Karl Brückner.³ V čase vzniku mala strana na Spiši podľa slov jej predstaviteľov 32 pobočiek so 17 000 členmi, čo sú však zrejme prehnané čísla.⁴ Počas svojej existencie nebola Spišskonemecká strana nikdy samostatnou stranou, ale vždy iba súčasťou maďarských strán, čo vyplývalo z jej promaďarskej orientácie. Najskôr bola súčasťou Krajinskej kresťansko-socialistickej strany (Országos Keresztény-szocialista Párt). Keďže táto strana bola katolíckou, zatiaľ čo medzi spišskými Nemcami prevažovali evanjelici, v roku 1925 sa Spišskonemecká strana pripojila k Maďarskej národnej strane (Magyar Nemzeti Párt).⁵ V roku 1936 sa maďarské strany zlúčili

¹ ĎURKOVSKÁ, Mária. Formovanie nemeckej politickej scény na Slovensku v rokoch 1918 – 1920 s dôrazom na spišský región. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2009, roč. 12, č. 2, s. 16. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/sk/casopis/2009/2/formovanie-nemeckej-politickej-sceny-na-slovensku-v-rokoch-1918-1920-s-dorazom-na-spisky-region>> [23. 5. 2022]

² SULAČEK, Jozef. Poprad v rokoch 1918 – 1945. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Dejiny Popradu*. Košice : Oriens, 1998, s. 224.

³ HOCHBERGER, Ernst – SCHERER, Anton – SPIEGEL-SCHMIDT, Friedrich. *Die Deutschen zwischen Karpaten und Krain. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat. Band 4*. München : F. A. Herbig Verlagsbuchhandlung, 1994, s. 34.

⁴ LIPTÁK, Lubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku. 1860 – 1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 172.

⁵ ĎURKOVSKÁ, Mária. Spolupráca Spišskonemeckej strany s maďarskými politickými stranami v regióne Spiša začiatkom dvadsiatych rokov a koncom tridsiatych rokov 20. storočia. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2010, roč. 13, č. 2, s. 15. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2010/2/spolupraca-spisskonemeckej-strany-s-madarskymi-politickymi-stranami-v-regione-spisa-zaciatkom-dvadsiatych-rokov-a-koncom-tridsiatych-rokov-20-storocia/>> [23. 5. 2022]

do Zjednotenej krajinkej kresťansko-socialistickej a maďarskej národnej strany.⁶ Jej súčasťou sa stala Spišskonemecká strana. V rámci maďarských strán mala síce ZDP určitú autonómiu, avšak vždy prijímala ich program.⁷

Od roku 1922 bol predsedom Spišskonemeckej strany Andor Nitsch. O tri roky neskôr sa mu podarilo dostať na kandidátke Maďarskej národnej strany do poslaneckej snemovne pražského národného zhromaždenia. Poslancom parlamentu bol potom až do roku 1939.⁸ Spišskonemecká strana mala členov a voličov takmer výlučne z radov Nemcov na území Spiša. Mimo tohto regiónu existovali miestne skupiny iba v priľahlých obciach Štós, Medzev a Dobšiná a potom ešte v Prešove.⁹

Počas medzivojnového obdobia sa konalo viacero volieb rôzneho charakteru. Parlamentné voľby budeme analyzovať v ďalšom texte. Na tomto mieste však môžeme skonštatovať, že Spišskonemecká strana bola mimoriadne úspešná v komunálnych voľbách. V spišských obciach a mestách, kde žila väčšina alebo značná časť nemeckého obyvateľstva, mala ZDP v zastupiteľstvách väčšinu a často jej patril post starostu.¹⁰ Niekedy mala strana nepomerne viac poslancov, akoby jej malo prislúchať podľa počtu obyvateľov daného mesta alebo obce. Bolo to dané hospodárskou, kultúrnou a vzdelanostnou prevahou spišských Nemcov.¹¹ S personálnym zložením zastupiteľstva súvisel aj fakt, že vo väčšinou nemeckých alebo zmiešaných obciach a mestách na Spiši sa zápisnice zapisovali v slovenskom i nemeckom jazyku. Niekde to bolo len v nemčine. Rokovacia reč bola taktiež slovenská i nemecká, prípadne len nemecká.¹²

V súvislosti s rôznymi voľbami počas medzivojnového obdobia sa konalo po celom Spiši veľa predvolebných zhromaždení Spišskonemeckej strany. Zúčastňovalo sa ich mnoho členov a sympatizantov strany.¹³ Keďže Spišskonemecká strana

⁶ OLEJNÍK, Milan - ĎURKOVSKÁ, Mária - GABZDILOVÁ, Soňa. *Zjednotená krajinská kresťansko-socialistická strana a maďarská národná strana (1936 - 1938). Výber z dokumentov československých štátnych orgánov*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2013, s. 8.

⁷ ĎURKOVSKÁ, Mária. Spolupráca nemeckých a maďarských politických strán v predmníchovskom Československu. In ŠUTAJOVÁ, Jana - ĎURKOVSKÁ, Mária (eds.). *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Historické, politologické a právne súvislosti)*. Prešov : Universum, 2007, s. 126.

⁸ ZEMKO, Milan. Volebný zákon do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia za prvej Československej republiky a strany národnostných menšín. In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 1, s. 89.

⁹ SULÁČEK, Jozef. Veľká Lomnica v štátno-politických premenách (1918 - 1948). In LABUDA, Vladimír - ŠMÁLIK, Michal (eds.). *Dejiny Veľkej Lomnice*. Veľká Lomnica : Obecný úrad Veľká Lomnica, 2008, s. 151.

¹⁰ Ako príklad môžeme uviesť okres Kežmarok do ktorého v roku 1933 prislúchalo 28 obcí. Až v 17 z nich bol vtedy starosta členom Zipsper deutsche Partei; Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad (ďalej ŠA PO, A PP), f. Okresný úrad v Kežmarku 1923 - 1945 (ďalej OÚ KK), k. 10, sign. 704/1933. Zoznamy starostov okresu podľa politickej príslušnosti.

¹¹ MALOVCOVÁ, Božena. Politický a hospodársky vývoj mesta 1918 - 1945. In BARÁTHOVÁ, Nora (ed.). *História Kežmarku od 2. polovice 18. storočia*. Kežmarok : Jadro, 2017, s. 113; SULÁČEK, Jozef. Roky 1918 - 1948 v dejinách a v živote obyvateľov Vondrišľa. In KOLEKTÍV. *Nálepkovo. Vondrišiel*. Levoča : Modrý Peter, 1995, s. 126.

¹² ŠVORC, Peter. Politický život a obecná správa v Spišskej Belej (1918 - 1945). In KOLLÁROVÁ, Zuzana (ed.). *Spišská Belá*. Prešov : Universum, 2006, s. 160.

¹³ Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves (ďalej ŠA KE, A SN), f. Okresný úrad v Gelnici 1923 - 1945 (ďalej OÚ GL), prezidiálne spisy, k. 42, sign. 28/N/1932. Schôdza Zipsper deutsche Partei vo Švedlári v roku 1929.

bola promaďarsky orientovaná, tieto podujatia boli pod drobnohľadom policajných orgánov, ktoré striehli na protištátne výroky z úst rečníkov. K takýmto výrokom neraz aj dochádzalo, za čo boli niektorí členovia ZDP následne perzekvovaní.¹⁴ Dá sa povedať, že československá moc vo všeobecnosti priebežne sledovala aktivity nemeckej menšiny na Spiši z dôvodu jej promaďarskej orientácie.¹⁵

Už krátko po vzniku Československa sa začali o Nemcov na Slovensku a na Spiši zaujímať rôzne nemecké organizácie z Nemecka a zo Sudet v českých krajinách.¹⁶ Navštevovali Spiš a snažili sa pôsobiť medzi miestnymi Nemcami. Spišskí Nemci boli predmetom ich záujmu najmä v kontexte nemeckej veľmocenskej politiky. Organizácie z Nemecka a Sudet sa v súvislosti s tým usilovali zjednotiť všetkých Nemcov na Slovensku na nacionálnom základe.¹⁷

Významnú úlohu v tomto procese mala hrať strana, ktorej by boli členmi a ktorú by volili Nemci z celého Slovenska. Snahy o založenie takejto strany boli už od začiatku 20. rokov 20. storočia, dlho však boli neúspešné.¹⁸ V polovici 20. rokov 20. storočia sa v Spišskonemeckej strane začal angažovať olomoucký Nемеc Franz Karmasin. Spolu s ďalšími prívržencami spolupráce so sudetskými Nemcami vytvorili Karpatskonemecké národné spoločenstvo (Karpathendeutsche Volksgemeinschaft). Karmasin odišiel zo ZDP a naplno sa angažoval v spoločenstve. To sa v priebehu rokov 1928 a 1929 pretvorilo na Karpatskonemeckú stranu (Karpatendeutsche Partei, skr. KdP). Táto strana na rozdiel od Spišskonemeckej strany bola celoštátnou stranou. KdP bola vyslovene protimaďarská a spočiatku aktivistická (pozitivistická), čiže nebola tak protištátne zameraná ako ZDP.¹⁹ V rokoch 1929 až 1939 bola Karpatskonemecká strana najväčším súperom Spišskonemeckej strany, keďže sa snažila získavať voličov aj z radov spišských Nemcov.²⁰ Predstavitelia ZDP a KdP sa preto nezriedka dostávali do konfliktov.²¹

¹⁴ Z dôvodu protištátnych výrokov mal problémy so zákonom aj Andor Nitsch a ďalší poslanci Národného zhromaždenia. Kvôli poslaneckej imunite však proti nim československé orgány nemohli zakročiť. Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív Levoča (ďalej ŠA PO, SA LE), f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1900 – 1949 (ďalej ŠTZ LE), Ostatná agenda, k. 310, sign 86, 93/1931; Posúdenie trestnosti výrokov a imunitné pokračovanie proti poslancom za prejavy prednesené na verejných zhromaždeniach Zipser deutsche Partei. ŠA PO, SA LE, f. ŠTZ LE, Ostatná agenda, k. 310, sign 72/1930; Poburovanie poslanca za Deutsche Nationalpartei a Sudeten deutscher Lanbund na verejnom zhromaždení v Kežmarku.

¹⁵ ŠA PO, A PP, f. Okresný úrad v Poprade 1923 – 1945 (ďalej OÚ PP), prezidiálne spisy, k. 1, sign. 22/1923. Zoznam vplyvných Nemcov v okrese Poprad.

¹⁶ PŘÍKRYL, František. *Národnostná otázka v našich dejinách*. Bratislava : Pravda, 1980, s. 62.

¹⁷ KOVÁČ, Dušan. Slovenskí Nemci v rišskonemeckej a sudetonemeckej politike. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 6, s. 848.

¹⁸ ĎURKOVSKÁ, Mária. Maďarské a nemecké politické strany predmnichovského Československa (Názorové rozdiely v politike Karpatonemeckej a Spišskonemeckej strany a v ich vzťahu voči maďarským politickým stranám). In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2008, roč. 11, č. 4, s. 6. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2008/4/maďarske-a-nemecke-politicke-strany-predmnichovskeho-ceskoslovenska-nazorove-rozdiely-v-politike-karpatonemeckej-a-spisskonemeckej-strany-a-v-ich-vztahu-voči-maďarským-politickým-stranam>> [23. 5. 2022]

¹⁹ GABZDILOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan. Od pozitivizmu k negativizmu – Karpatskonemecká strana v období predmnichovskej ČSR. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 3, s. 468.

²⁰ SULÁČEK, Jozef. Nacionálne problémy na Spiši koncom predmnichovskej republiky. In *Spiš 1. Vlastivedný zborník*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1967, s. 9.

²¹ LINDT, Hans. Unser Standpunkt. In *Karpathen Post*, 16. 10. 1937, roč. 58, č. 42, s. 1.

Podobne ako Spišskonemecká strana, aj Karpatskonemecká strana vstupovala do rôznych predvolebných koalícií. V roku 1929 išla do volieb s viacerými sudetonemeckými stranami a v roku 1935 s Henleinovou Sudetonemeckou stranou (Sudetendeutsche Partei, skr. SdP). V spomínanom roku, odkedy KdP bola súčasťou SdP, sa stal senátorom v pražskom národnom zhromaždení spišský Nemec zo Švedlára Sigmund Keil.²² V roku 1935 mala Karpatonemecká strana vyše 4000 členov z čoho 557 bolo na Spiši.²³

Už na začiatku 30. rokov 20. storočia začali do strany pozvoľna prenikať nacistické vplyvy z Nemecka a Sudet. Zintenzívnilo sa to po nástupe Adolfa Hitlera k moci v roku 1933²⁴ a najmä po spojení so Sudetonemeckou stranou o dva roky neskôr i keď formálne sa strana hlásila k ČSR.²⁵ V závere existencie prvej Československej republiky bola Karpatskonemecká strana vyslovene nacistickou stranou. Bola to veľká zmena v porovnaní s rokom 1929, kedy Karpatskonemecká strana začínala ako aktivistická kresťanská strana.²⁶ Myšlienky nacizmu prijímali sprvoti najmä mladí spišskí Nemci. Tí zároveň ako prví prechádzali od Spišskonemeckej ku Karpatskonemeckej strane. Postupne prešli ku KdP aj ďalšie skupiny z radov spišských Nemcov, až napokon na konci roka 1937 zostala v ZDP len hŕstka najvernejších.²⁷

Veľkú zásluhu na prechode značnej časti spišských Nemcov ku Karpatskonemeckej strane mali jej predvolebné zhromaždenia, ktoré sa konali pred každými voľbami od konca 20. do konca 30. rokov 20. storočia na mnohých miestach Spiša.²⁸ Aj tieto mítingy pozorne sledovali československé policajné orgány. Ak zachytili protištátne prejavy, dotýčajúcich perzekvovali. Proskribovali aj tých členov Karpatskonemeckej strany, u ktorých našli protištátne noviny, knihy, či letáky.²⁹

²² Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Karpathendeutsche Partei (ďalej KdP), k. 1, sign. 126-1-1/1935. List Sigmunda Keila Franzovi Karmasinovi zo dňa 3. 8. 1935.

²³ ĐURKOVSKÁ, Mária. Aktivity Karpatonemeckej strany vo vybraných spišských obciach v druhej polovici 30. rokov 20. storočia. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2012, roč. 15, č. 3, s. 4. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2012/3/aktivita-karpatonemeckej-strany-vo-vybranych-spiskykh-obciach-v-druhej-polovici-30-rokov-20-storocia>> [23. 5. 2022]; SNA, f. KdP, k. 2, sign. 126-2-4/1937. Vedúci miestnych skupín Karpatonemeckej strany na Spiši.

²⁴ Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Stará Lubovňa (ďalej ŠA PO, A SL), f. Okresný úrad v Starej Lubovni 1923 - 1945 (ďalej OÚ SL), prezidiálne spisy, k. 1, sign. 1052/1933. Nemecká národné socialistická strana v Československu, rozpustenie.

²⁵ GOTTAS, Friedrich. Lange vergessen! - Wieder entdeckt? Einige Anmerkungen zur Geschichte einer „besonderen“ ostmitteleuropäischen Kulturregion und der Rolle der „Zipser Sachsen.“ In FETKO, Filip - ŠTEVÍK, Miroslav (eds.). *Pocia Ivanovi Chalupeckému. Zborník príspevkov k slovenským dejinám vydaný pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 95.

²⁶ HRUBOŇ, Anton - SCHWARC, Michal. Od „ochrany nemeckej veci“ ku kultu hákového kríža: Rola Karpatonemeckej strany pri fašizácii nemeckej menšiny na Slovensku. In HRUBOŇ, Anton. *Fašizmus náš slovenský*. Bratislava : Premedia 2021, s. 189.

²⁷ ŠA PO, A PP, f. OÚ KK, k. 11, sign. 1100/1933. Správa o politickej situácii v okrese a činnosti politických strán existujúcich v okrese.

²⁸ ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 93, sign. 16322/1929. Deutsche Wahlgemeinschaft der politischen Parteien des Bundes der Landwirte und des ländlichen Gewerbes der Deutschen Arbeits und Wirtschaftsgemeinschaft.

²⁹ ŠA PO, SA LE, f. Okresný úrad v Levoči 1923 - 1945 (ďalej OÚ LE), prezidiálne spisy, k. 25, sign. 15-P/1932. Protištátna agitácia k výročiu 4. 3. 1919 Nemcami; ŠA KE, A SN, f. Obecný notársky úrad v Spiš-

Hoci väčšina spišských Nemcov volila Spišskonemeckú alebo Karpatskonemeckú stranu, našli sa medzi nimi aj takí, ktorí boli prívržencami iných strán. O aké strany išlo, zistíme pri analýze výsledkov volieb v rokoch 1929 a 1935 vo vybraných nemeckých obciach na Spiši s najvyšším podielom nemeckej národnosti. Vybrali sme obce, v ktorých sa v roku 1921 viac ako 80% obyvateľov prihlásilo k nemeckej národnosti. Jedná sa o obce Chmeľnica, Lomnička, Bušovce, Stráne pod Tatrami, Holumnica, Stará Lesná, Podhorany, Výborná, Žakovce, Smolnícka Huta, Mníšek nad Hnilcom, Smolník, Švedlár a Stará Voda. Zastúpené sú tak sídla Horného i Dolného Spiša. Sledovať budeme aj volebné správanie obyvateľov miest Kežmarok a Gelnica, ktoré boli centrami hornospišských, resp. dolnospišských Nemcov. Tu však treba brať na zreteľ fakt, že v spomínaných mestách žila aj početná slovenská komunita a príslušníci iných národností.

Najskôr sa pozrieme na parlamentné voľby v roku 1929.³⁰ Spomedzi vyššie spomenutých obcí získala v týchto voľbách koalícia strán Krajinská kresťansko-socialistická strana, Maďarská národná strana, Spišská nemecká strana (skr. KKSMNSW) najviac hlasov v obci Lomnička. Volilo ju tam až 98,1 % ľudí.³¹ Viac ako 90 % hlasov dostala aj v Podhoranoch a Žakovciach. V ďalších troch obciach KKSMNSW volilo vyše 50 % voličov. V ostatných spomínaných obciach dostala koalícia menej ako polovicu hlasov. V Kežmarku KKSMNSW volilo 28,8 % a v Gelnici 32,3 % osôb. Najmenej úspešná bola koalícia, ktorej súčasťou bola ZDP, na dolnom Spiši a pomerne prekvapivo napríklad v Holumnici. Tam bolo naopak veľmi úspešné Nemecké volebné spoločenstvo (Deutsche Wahlgemeinschaft, skr. DW) (jeho súčasťou bola Karpatskonemecká strana), ktoré v obci získalo až 67,7 % hlasov. V ostatných nemeckých obciach získalo DW málo hlasov. Za zmienku stojí iba Stará Voda, v ktorej Nemecké volebné spoločenstvo malo 26,7 % hlasov. Ďalšou nemeckou stranou bola Nemecká sociálnodemokratická strana robotnícka v ČSR, ktorá však na Spiši získala iba málo hlasov. Najúspešnejšia bola v Starej Lesnej, kde ju volilo 30,5 % ľudí.

Na Dolnom Spiši mala pomerne veľký úspech KSČ. V Smolníckej Hute, Smolníku, Mníšku nad Hnilcom a Švedlári mala vyše 20 %. Komunistov volilo veľa ľudí aj v Gelnici (34,8 %) a Kežmarku (22,9 %). V obciach s vyše 80% podielom nemeckej národnosti boli odovzdané hlasy aj slovenským a československým stranám, najmä agrárnikom a ľudákom. V Smolníckej Hute a Starej Vode odovzdalo hlas vyše 20 % osôb československej sociálnej demokracii. Slovenské a československé strany síce volila predovšetkým slovenská menšina týchto obcí, ale je zrejme, že hlasy dostali aj od obyvateľov nemeckej národnosti.

ských Vlachoch 1919 – 1944 (ďalej ONÚ SV), prezidiálne spisy, k. 213, sign. 67/1932. Zákaz používania Hackenkreuzu.

³⁰ Ako volili jednotlivé národnosti vo voľbách v roku 1929 je možné dozvedieť sa v štúdií: BAHNA, Miloslav – KRIVÝ, Vladimír. Ako volili národnosti a konfesie v parlamentných voľbách roku 1929 na Slovensku. Možnosti nových metód ekologickej inferencie. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 1, s. 57 – 85.

³¹ Keďže išlo o koalíciu, je ťažké určiť koľko hlasov dostala v Lomničke a v iných obciach Spišskonemecká strana. Je však nanajvýš pravdepodobné, že na Spiši išlo o drvivú väčšinu hlasov.

V parlamentných voľbách v roku 1935 zaznamenala koalícia KKSMNSW, ktorej súčasťou bola Spišskonemecká strana, značný pokles.³² Vyše 90 % hlasov dostala v jedinej obci – Žakovciach. Okrem nej nad 50 % mala strana iba v Smolníckej Hute a Stráňach pod Tatrami. Vo všetkých ostatných sledovaných obciach ju volilo menej ako 50 % ľudí. V Gelnici mala 37,4 % a v Kežmarku iba 19 % hlasov. Z úpadku ZDP profitovala Sudetonemecká strana (s ktorou kandidovala Karpatskonemecká strana).³³ V Chmeľnici, Holumnici a Podhoranoch mala nad 50 % hlasov. V Starej Lesnej, Výbornej a Smolníku za ňu hlasovalo viac ako 20 % voličov. Spišskonemeckej strane „kradla“ hlasy aj Nemecká sociálnodemokratická strana robotnícka v ČSR. Najúspešnejšia bola v Starej Lesnej, kde získala 27,6 % hlasov.

Tradične silné postavenie mala na Dolnom Spiši KSČ. V Starej Vode ju volilo 39 %, Švedlári 29,8 % a Mníšku nad Hnilcom 24 % ľudí. Voličskú základňu si udržala aj v Gelnici, kde ju volilo 25,1 % osôb a v Kežmarku, kde mala 24,5 % hlasov. Prekvapivo vysoké čísla mali v niektorých väčšinovo nemeckých obciach slovenské a československé strany. V Lomničke získali agrárnici až 52,3 %, v Holumnici 23,4 % a v Starej Vode 20,9 % hlasov. Vo Výbornej volilo Autonómny blok (vedený ľudákmi) 28,2 % ľudí. Slovenské a československé strany dostávali hlasy v menších počtoch aj v ďalších väčšinovo nemeckých obciach.

Na základe vyššie uvedeného je zrejmé, že Spišskonemecká strana nemala po roku 1929 medzi spišskými Nemcami také dominantné postavenie ako v rokoch 1920 až 1928. Po roku 1929 Spišskonemecká strana postupne strácala najmä na úkor Karpatskonemeckej strany. Dá sa povedať, že u spišských Nemcov ohľadne politiky od konca 20. rokov 20. storočia panovala značná roztrieštenosť. Popri Spišskonemeckej strane volili spišskí Nemci Karpatskonemeckú stranu, v menšej miere Nemeckú sociálnodemokratickú stranu robotnícku v ČSR, československú sociálnu demokraciu, komunistov, agrárnikov a ľudákov. Rozdielne bolo volebné správanie Nemcov na Hornom a Dolnom Spiši. Dolnospišskí Nemci vo väčšej miere preferovali KSČ. Súviselo to s tým, že v tejto oblasti sa koncentroval priemysel a baníctvo, a teda aj robotníctvo, ktoré inklinovalo ku komunistom bez ohľadu na národnostnú príslušnosť.³⁴

Podrobné výsledky parlamentných volieb v rokoch 1929 a 1935 vo väčšinovo nemeckých spišských obciach je možné vidieť v nasledovných tabuľkách.³⁵

³² SNA, f. Karpathendeutsche Partei, k. 6, sign. 126-6-4/1935. Výsledky volieb v okrese Kežmarok v roku 1935.

³³ SCHWARC, Michal. Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku v rokoch 1935 – 1938. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 1, s. 97.

³⁴ Údaje o výsledkoch volieb (na základe ktorých boli vytvorené aj tabuľky) boli získané zo Slovenského archívu sociálnych dát, sekcia *Výsledky parlamentných volieb od roku 1929 za všetky obce Slovenska*. Slovenský archív sociálnych dát bol vytvorený Sociologickým ústavom Slovenskej akadémie vied. Dostupné na: <<http://sasd.sav.sk>>

³⁵ Zoznam strán kandidujúcich na Slovensku vo voľbách v rokoch 1929 a 1935. Najskôr je uvedená skratka, následne celý názov strany a napokon kurzívou ľudové pomenovanie strany (ak také bolo): KSČ – Komunistická strana Československa (*komunisti*); KKSMNSW – koalícia strán Krajinská kresťansko-socialistická strana (Országos Keresztényiszocialista Párt), Maďarská národná strana (Magyar Nemzeti Párt), Spišská nemecká strana (Zipser deutsche Partei /skratka ZdP/); DW29 – Nemecké volebné spoločenstvo pre voľby 1929 (Deutsche Wahlgemeinschaft); DSDAP – Nemecká sociálnodemokratická strana robotnícka v ČSR (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen

Tabuľka č. 1. Voľby 1929 v nemeckých obciach na Spiši

Sídlo/strana	KSČ	KKSMMN-SW	DW29	DSDAP	PaŽ	MZSZM	ČSNS	ČSDSD	JLSL	Liga	ČSND	ČSL	RSZML	ČSZOSS	HSLŠ	celkový počet voličov
Kežmarok	594 (22,9%)	747 (28,8%)	38 (1,5%)	139 (5,4%)	272 (10,5%)	2 (0,1%)	90 (3,5%)	39 (1,5%)	x	0	33 (1,3%)	7 (0,3%)	38 (1,5%)	100 (3,9%)	491 (18,9%)	2590
Gelnica	556 (34,8%)	516 (32,3%)	12 (0,8%)	8 (0,5%)	7 (0,4%)	6 (0,3%)	27 (1,7%)	177 (11,1%)	x	1 (0,1%)	30 (1,9%)	8 (0,5%)	50 (3,1%)	95 (5,9%)	105 (6,6%)	1598
Chmeľnica	0	218 (71,5%)	0	1 (0,3%)	0	0	0	0	x	0	0	0	1 (0,3%)	0	85 (27,9%)	305
Lomnička	0	356 (98,1%)	3 (0,8%)	0	0	0	0	0	x	0	0	0	1 (0,3%)	2 (0,6%)	1 (0,3%)	363
Bošovec	17 (77%)	97 (43,9%)	35 (15,8%)	0	3 (1,4%)	0	3 (1,4%)	1 (0,5%)	x	0	0	1 (0,5%)	7 (3,2%)	1 (0,5%)	56 (25,3%)	221
Stráne pod Tatrami	2 (1,2%)	70 (41,2%)	17 (10%)	2 (1,2%)	0	0	0	0	x	0	0	0	51 (30%)	0	28 (16,5%)	170
Holunnica	4 (1,4%)	52 (18%)	195 (67,7%)	0	8 (2,8%)	0	0	10	x	0	0	0	7 (2,4%)	8 (2,8%)	4 (1,4%)	288
Stará Lesná	4 (1,4%)	165 (55,9%)	19 (6,4%)	90 (30,5%)	2 (0,7%)	0	0	0	x	0	0	1 (0,3%)	10 (3,4%)	1 (0,3%)	3 (1%)	295
Podhorany	0	313 (95,1%)	14 (4,3%)	0	0	0	0	0	x	0	0	0	0	0	2 (0,6%)	329
Výborná	3 (1,4%)	145 (69,4%)	11 (5,3%)	3 (1,4%)	0	0	2 (1%)	0	x	0	0	0	0	0	45 (21,5%)	209
Žakovce	0	308 (90,6%)	3 (0,9%)	2 (0,6%)	0	0	0	0	x	0	0	0	4 (1,2%)	0	23 (6,8%)	340
Smolnícka Huta	131 (24,4%)	130 (24,3%)	14 (2,6%)	8 (1,5%)	1 (0,2%)	0	20 (3,7%)	110 (20,5%)	x	1 (0,2%)	13 (2,4%)	2 (0,4%)	80 (14,9%)	22 (4,1%)	4 (0,7%)	536
Mnišek nad Hnilcom	238 (27,8%)	372 (43,5%)	23 (2,7%)	13 (1,5%)	6 (0,7%)	1 (0,1%)	10 (1,2%)	10 (1,2%)	x	0	7 (0,8%)	2 (0,2%)	132 (15,4%)	30 (3,5%)	11 (1,3%)	855
Smolník	438 (39,5%)	385 (34,7%)	53 (4,8%)	10 (0,9%)	15 (1,4%)	0	21 (1,9%)	64 (5,8%)	x	2 (0,2%)	9 (0,8%)	2 (0,2%)	15 (1,4%)	40 (3,6%)	56 (5%)	1110
Švedlár	249 (26,9%)	325 (85%)	145 (15,6%)	1 (0,1%)	3 (0,3%)	1 (0,1%)	2 (0,2%)	61 (6,6%)	x	0	6 (0,6%)	0	126 (13,6%)	4 (0,4%)	4 (0,4%)	927
Stará Voda	21 (14%)	6 (4%)	40 (26,7%)	x	1 (0,7%)	x	2 (1,3%)	65 (43,3%)	x	0	1 (0,7%)	0	9 (6%)	0	5 (3,3%)	150

Tabuľka č. 2. Voľby 1935 v nemeckých obciach na Spiši

Sídlo/strana	RSZML	ČSDSD	ČSNS	KSC	ČSL	DSDAP	AB	ČSZOSS	K K S M N - SW	SDP	NOF	HSD	Náisi	celkový počet vo- litov
Kežmarok	130 (4,1%)	300 (9,5%)	1 5 4 (4,9%)	7 7 8 (24,5%)	7 (0,2%)	9 8 (3,1%)	5 4 5 (17,2%)	3 0 0 (9,5%)	603 (19%)	206 (6,5%)	11 (0,3%)	3 (0,1%)	3 7 (1,2%)	3172
Gelnica	57 (3,4%)	177 (10,5%)	72 (4,3%)	4 2 3 (25,1%)	20 (1,2%)	7 (0,4%)	131 (7,8%)	42 (2,5%)	629 (37,8%)	64 (3,8%)	3 (0,2%)	2 (0,1%)	5 5 (3,3%)	1682
Chmeľnica	32 (9,1%)	10 (2,8%)	0	0	8 (2,3%)	0	5 9 (16,8%)	3 (0,9%)	29 (8,3%)	2 0 9 (59,5%)	1 (0,3%)	0	0	351
Lomnička	201 (52,3%)	4 (1%)	0	4 (9%)	0	0	1 (0,3%)	0	162 (42,2%)	11 (2,9%)	0	0	1 (0,3%)	384
Bišovec	39 (17,6%)	7 (3,1%)	16 (7,2%)	1 5 (6,8%)	1 (0,5%)	1 (0,5%)	3 4 (15,3%)	0	36 (16,2%)	73 (32,9%)	0	0	0	222
Stráne pod Tatrami	19 (9,9%)	3 (1,6%)	0	0	0	0	15 (7,8%)	1 (0,5%)	113 (58,9%)	37 (19,3%)	0	4 (2,1%)	0	192
Holíčnica	64 (23,4%)	11 (4%)	3 (1,1%)	3 (1,1%)	0	2 (0,7%)	3 (1,1%)	5 (1,8%)	30 (10,9%)	1 4 9 (54,4%)	0	0	4 (1,5%)	274
Stará Lesná	17 (4,6%)	7 (1,9%)	3 (0,8%)	6 (1,6%)	1 (0,3%)	1 0 1 (27,6%)	5 (1,4%)	7 (1,9%)	143 (39,1%)	75 (20,5%)	1 (0,3%)	0	0	366
Podhomony	2 (0,6%)	8 (2,3%)	3 (0,9%)	1 (0,3%)	0	2 (0,6%)	4 (1,1%)	0	150 (42,9%)	176 (50,3%)	1 (0,3%)	1 (0,3%)	2 (0,6%)	350
Výborná	4 (1,9%)	4 (1,9%)	0	6 (2,8%)	0	4 (1,9%)	6 1 (28,2%)	0	79 (36,6%)	58 (26,9%)	0	0	0	216
Žakovce	1 (0,3%)	1 (0,3%)	0	0	0	0	30 (8,3%)	1 (0,3%)	328 (90,4%)	2 (0,6%)	0	0	0	363
Smolnícka Huta	28 (5%)	25 (4,5%)	22 (3,9%)	6 9 (12,3%)	8 (1,4%)	5 0 (8,9%)	1 (0,2%)	3 (0,5%)	296 (52,8%)	54 (9,6%)	1 (0,2%)	0	4 (0,7%)	561
Mníšek nad Hnilcom	136 (12,9%)	29 (2,8%)	20 (1,9%)	2 5 3 (24%)	2 (0,2%)	14 (1,3%)	13 (1,2%)	16 (1,5%)	386 (36,6%)	174 (16,5%)	0	4 (0,4%)	7 (0,7%)	1054
Smolník	29 (2,4%)	146 (11,9)	28 (2,3%)	1 7 8 (14,5%)	37 (3%)	1 0 5 (8,6%)	14 (1,1%)	32 (2,6%)	367 (29,9%)	2 5 6 (20,9%)	3 (0,2%)	5 (0,4%)	3 0 (2,4%)	1227
Svedlár	134 (13,1%)	72 (7,1%)	17 (1,7%)	3 0 4 (29,8%)	7 (0,7%)	2 8 (2,7%)	0	3 (0,3%)	257 (25,1%)	198 (19,4%)	0	6 (0,6%)	0	1021
Stará Voda	39 (20,9%)	28 (15%)	1 (0,5%)	73 (39%)	3 (1,6%)	x	1 (0,5%)	0	41 (21,9%)	x	x	7 (3,7%)	1 (0,5%)	187

Náboženstvo

V posledných desaťročiach Uhorska i po vzniku Československa sa väčšina Nemcov na Spiši hlásila k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.³⁶ Do života nemeckých evanjelikov na Spiši po vzniku ČSR výrazne zasiahlo oddelenie Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku od Uhorskej generálnej evanjelickej cirkvi a. v. Predstavitelia nemeckých evanjelikov žiadali na synode evanjelickej cirkvi a. v. v roku 1921 v Trenčianskych Tepliciach, aby bol vytvorený samostatný dištrikt, do ktorého by spadali nemecké a maďarské senioráty. Slováci, ktorí boli v cirkvi vo výraznej väčšine, to však nedovolili. Spišskí nemeckí evanjelici tak boli počas celého obdobia 1. ČSR súčasťou Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, pričom na úrovni cirkevných zborov a seniorátov mohli používať ako rokovací a bohoslužobný jazyk nemčinu.³⁷ Aj spolková činnosť nemeckých evanjelikov sa prirodzene konala v nemeckom jazyku. V súvislosti s jazykom bohoslužieb dochádzalo občas ku konfliktným situáciám v obciach, kde žili aj evanjelici slovenskej národnosti, ktorí sa dožadovali bohoslužieb v slovenskom jazyku.³⁸ Spory mali napríklad v druhej polovici 30. rokov 20. storočia nemeckí a slovenskí evanjelici vo Veľkej.³⁹ Spory nezriedka vyplývali z prejavov nadradenosti nemeckých evanjelikov voči Slovákom rovnakého vierovyznania, ktoré boli zreteľné pred rokom 1918 i po ňom. Napäté vzťahy medzi slovenskými a nemeckými evanjelikmi sa snažil zmieriňovať biskup Jur Janoška, čo sa mu darilo raz s väčším, inokedy menším úspechom. Viacero evanjelických farárov, hlásiacich sa k nemeckej národnosti, sa aktívne angažovalo v kultúrnom, ale aj politickom živote. Spomedzi viacerých je možné spomenúť členov Spišskonemeckej strany Júliusa Mohra, Michala Holka a Imricha Vargu.⁴⁰

Republik) (*nemecká socdem*); PaŽ – Volebné združenie poľských menšinových strán a Židovskej strany (*Poliaci a Židia*); MZSZM – Krajinská maloroľnícka, remeselnícka a robotnícka strana; ČSNS – Československá strana národnosocialistická (*národní socialisti*); ČSDSD – Československá sociálnodemokratická strana robotnícka (*sociální demokrati*); JLSL – Jurigova slovenská strana ľudová (*jurigovci*); Liga – Liga proti viazaným kandidátnym listinám; ČSND – Československá národná demokracia (*národní demokrati*); ČSL – Československá strana ľudová (*lidovci*); RSZML – Republikánska strana zemeľského a maloroľníckeho ľudu (*agrárníci*); ČSŽOSS – Československá živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská (*živnostenská*); HSLS – Hlinkova slovenská ľudová strana (*ľudáci*); AB – Autonomistický blok (koalícia strán HSLS, Slovenská národná strana, Autonómny zemeľský sojuz a Poľská strana v Československu) (*autonomisti, ľudáci*); NOF – Národná obec fašistická (*fašisti*); HSD – Hospodárska strana dlžníkov všetkých stavov; SDP – Sudetonemecká strana (Sudetendeutsche Partei), spolu s ňou kandidovala v r. 1935 Karpatonemecká strana (Karpathendeustche Partei) (*henleinovci*); NárSj – Národní sjednocení (koalícia strán Československá národní demokracie, Ruská nacionálna autonómna strana a Ruská národná strana) (*kramářovci*).

³⁶ METZL, Andreas. *Unvergessene Fromigkeit. Die letzten deutschen evangelischen Kirchengemeinde in der Slowakei*. Bratislava : SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2016, s. 9.

³⁷ ŠVORC, Peter. Synoda evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku roku 1921 ako významný medzník v národnoemancipačných snahách slovenských evanjelikov. In KOHÚTOVÁ, Mária (ed.). *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV a SHS, 2003, s. 167.

³⁸ METZL, Andreas. *Unvergessene Fromigkeit. Die letzten deutschen evangelischen Kirchengemeinde in der Slowakei*, s. 414.

³⁹ SNA, f. Karpathendeutsche Partei, k. 1, sign. 126-1-8/1936. Situačné správy o rozporoch evanjelickej cirkvi v obci Veľká v roku 1936.

⁴⁰ MALOVCOVÁ, Božena et al. *Láskou zjednotení. História a súčasnosť evanjelického cirkevného zboru vo Švábovcich*. Švábovce : Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Švábovce, 2020, s. 30, s. 35.

Ten bol dokonca v rokoch 1934 až 1935 senátorom v Národnom zhromaždení ako náhradník za zomrelého senátora J. Richtera.⁴¹

Menšia časť obyvateľov nemeckej národnosti na Spiši bola rímskokatolíckeho vierovyznania. Nemeckí katolíci mali v porovnaní s nemeckými evanjelikmi väčšie konflikty so Slováckmi ohľadne cirkevného života. Bolo to dané tým, že v národnostne zmiešaných obciach bol podiel rímskokatolíckych Nemcov a Slovákov vyrovnannejší. Nezhody boli napríklad v Hniezdnom, kde sa do polovice 30. rokov 20. storočia v rímskokatolíckom kostole kázalo po nemecky a aj spevy boli v nemčine. Slováci sa však začali dožadovať kázní i spevov v slovenčine, čo Nemci z Hniezdného odmietali. Vyvrcholilo to vyhnaním Slovákov Nemcami z kostola 6. 9. 1936. Neskôr sa situácia upokojila a bolo prijaté kompromisné riešenie.⁴² Podobný konflikt bol aj v Bušovciach. Tamojší Nemci katolíckeho vierovyznania v roku 1934 odmietali možnosť slovenského spevu v bušovskom rímskokatolíckom kostole.⁴³ Spory medzi nemeckými a slovenskými katolíckymi ohľadne jazyka kázní a spevov boli tiež v Ruskinovciach, Spišskej Belej a v iných spišských mestách a obciach. Vo väčšine prípadov sa ich však podarilo kompromisne vyriešiť.⁴⁴

Školstvo a jazyk

Jednou z najviditeľnejších oblastí života spišských Nemcov, ktorá prešla výraznými zmenami po vzniku Československa, bola oblasť školstva. V roku 1913 bolo na Spiši iba 19 ľudových škôl s vyučovacím jazykom nemeckým. Väčšina ľudových škôl na Spiši mala maďarský vyučovací jazyk. Podobná situácia bola aj na spišských meštianskych a stredných školách.⁴⁵ Po vzniku ČSR bolo Nemcom umožnené, aby ich deti študovali v materinskom jazyku. Preto v priebehu 20. rokov 20. storočia enormne stúpol počet škôl všetkých typov s vyučovacím jazykom nemeckým. Značná časť učiteľov vyučujúcich na týchto školách prichádzala zo Sudet. Nie všade sa však premena maďarských škôl na nemecké stretla s pozitívnou odozvou u spišských Nemcov. Na niektorých miestach to odmietali a požadovali ponechanie maďarského vyučovacieho jazyka. Súviselo to s maďarizačnými vplyvmi, ktoré pôsobili na spišských Nemcov v posledných desaťročiach existencie Uhorska.⁴⁶

Materské školy (dobovo detské opatrovne) s výchovným jazykom nemeckým sa nachádzali najmä vo väčších spišských mestách. Výnimočne boli aj v menších mestečkách a obciach. Niektoré, ako napríklad materská škola v Kežmarku, boli

⁴¹ SULAČEK, Poprad v rokoch 1918 - 1945, s. 220.

⁴² OLEKŠÁK, Peter. *Kostol sv. Bartolomeja v Hniezdnom v kultúrno-historických súvislostiach*. Hniezdne : Rímskokatolícka cirkev, farnosť Hniezdne, 2019, s. 202.

⁴³ ŠA PO, SA LE, f. ŠTZ LE, Trestná agenda, k. 182, sign. 1575/1934. Spor medzi slovenskou a nemeckou národnosťou v Bušovciach.

⁴⁴ SZEPESI, Julius. *Pamätná kniha obce Ruskinovce. Prepis rukopisu ruskinovskej kroniky 1914 - 1943*. Kežmarok : Tlačiareň Kežmarok GG, 2021, s. 39.

⁴⁵ ZMÁTLO, Peter. *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*. Bratislava : Chronos, 2005, s. 185.

⁴⁶ GABZDILOVÁ, Soňa. Gymnaziá na východnom Slovensku v rokoch 1918 - 1920 v kontexte politikospoločenského vývoja. In: ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prejšej polovici 20. storočia*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2015, s. 45.

založené ešte v časoch Uhorska a vo svojej činnosti pokračovali i po vzniku ČSR.⁴⁷ Materské školy s výchovným jazykom nemeckým boli okrem iného napríklad tiež v Gelnici, Poprade, či Majerke.⁴⁸

V období prvej Československej republiky existovalo na Spiši niekoľko typov elementárnych škôl, ktoré mali nemecký vyučovací jazyk. Boli medzi nimi evanjelické, rímskokatolícke, židovské, štátne ľudové školy i meštianske školy.⁴⁹ V niektorých školách sa učilo po nemecky vo všetkých triedach. Našli sa však aj také, ktoré mali určitý počet nemeckých tried a určitý počet slovenských tried, ako to bolo napríklad v prípade Štátnej meštianskej školy v Poprade.⁵⁰ Práve v takýchto školách zvyklo dochádzať ku konfliktom medzi Nemcami a Slovákmi. V národnostne zmiešaných obciach a mestách sa príslušníci oboch národností dožadovali čo najväčších práv v oblasti školstva, čo súviselo najmä s vyučovacím jazykom.⁵¹ Vyskytli sa aj prípady, ako tomu bolo v Krompachoch v roku 1923, že Nemci sa pokúšali založiť súkromnú nemeckú ľudovú školu aj bez súhlasu úradov. Pre chýbajúce povolenie však táto škola nebola zriadená.⁵² Jazykové spory rôzneho charakteru v spojitosti s ľudovými a meštianskymi školami sa objavovali aj na ďalších miestach na Spiši.⁵³

Nezhody v súvislosti s jazykom neobchádzali ani stredné školy na Spiši. Aj v rámci stredného školstva existovalo na Spiši viacero typov škôl s vyučovacím jazykom nemeckým.⁵⁴ Významné postavenie mali na Spiši gymnáziá. V Kežmarku bolo Evanjelické dištriktuálne reálne gymnázium s vyučovacím jazykom nemeckým, v Levoči Štátne reformné nemecké evanjelické a v reálne gymnázium (názov od roku 1922) a v Spišskej Novej Vsi Nemecké reálne evanjelické gymnázium.⁵⁵ Posledné menované však niekoľko rokov po vzniku ČSR zaniklo.⁵⁶ Na Spiši tak

⁴⁷ ŠEVC, Vladimír Julián. Z dejín kežmarskej nemeckej materskej školy. In *Z minulosti Spiša XXIX*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2021, s. 124.

⁴⁸ CZIEL, Igor - DVOŘÁKOVÁ, Magdaléna - PÁSZTOR, Peter. História mesta. In PÁSZTOR, Peter (ed.). *Gelnica. História a súčasnosť*. Košice : Harlequin, 2012, s. 53; ŠTASTNÝ, František. *Kostol na konci sveta a odsun Nemcov z horného Spiša*. Prešov : Universum, 2011, s. 76.

⁴⁹ Nemecké meštianske školy na Spiši boli napríklad v Gelnici, Spišskej Novej Vsi, či Kežmarku. KÖHLER, Karl (ed.). *Standesausweis (Schematismus) für das deutsche Bürgerschulwesen in der Tschech.sl. Republik. Herausgegeben vom Reichsverband der Deutschen Bürgerschullehrerschaft in der Tschech.sl. Rep.* Postelberg : Im selbstverlage des Reichsverbandes. Buch ind Kunstdruckerei R. Theod. Heidrich, Brüx, 1923, s. 242.

⁵⁰ SULÁČEK, Poprad v rokoch 1918 – 1945, s. 294.

⁵¹ SZEPESI, *Pamätná kniha obce Ruskinovce*, s. 53.

⁵² ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 77, sign. 255/1924. Zakázané súkromné vyučovanie v Krompachoch.

⁵³ ERBEN, Alois. Die Unterbindung des deutschen Schulunterrichtes in der Zips. Ein Schulsandal in Göllnitz – Fortwährende Entnationalisierungsarbeit. In *Karpathen Post*, 18. 3. 1933, roč. 54, č. 19, s. 2; ŠA PO, SA LE, f. Krajský súd v Levoči (ďalej KS L), Trestné oddelenie k. 415, sign. TI VII 1935, Trestné pokračovanie proti T. Sauterovi a spol. za článok v *Karpathen Post* z 13. 5. 1933.

⁵⁴ ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 119, sign. 6626/1935. Gelnica – nemecká učňovská škola, rozšírenie školského obvodu; ZMÁTLO, *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*, s. 189; ZMÁTLO, Peter. Školstvo v Spišskej Belej (1918 – 1945). In KOLLÁROVÁ, Zuzana (ed.). *Spišská Belá*. Prešov : Universum, 2006, s. 208.

⁵⁵ GABZDILOVÁ, *Gymnázia na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja*, s. 45.

⁵⁶ ŠA PO, SA LE, f. Spišská župa 1860 – 1922 (ďalej SŽ), Županský úrad, Administratívne písomnosti, spisy, k. 2839, sign. 3316/1919. Vyučovací jazyk na evanjelických školách na Spiši; Novoveské ev. gym-

zostali iba dve nemecké gymnáziá – v Kežmarku a Levoči. V 30. rokoch 20. storočia začalo mať problémy aj levočské gymnázium. V roku 1932 založil Rudolf Klekner v Levoči skautský spolok „Verein der deutschen Pfadfinder in der Slowakei.“⁵⁷ Spolok mal za krátky čas viacero pobočiek po celom Spiši, pričom jeho centrom bolo levočské nemecké gymnázium, odkiaľ bolo aj najviac členov. Spolok pôsobil v duchu nacistickej ideológie a bol tým pádom protištátny zameraný. Jeho členovia boli radikálni antisemiti, ktorí slovne a niekedy aj fyzicky napádali židovských obyvateľov.⁵⁸ Z toho dôvodu bol spolok zakázaný. V roku 1934 bolo zrušené aj levočské nemecké gymnázium ako centrum aktivít tohto spolku.⁵⁹ Zostali z neho iba dve triedy umiestnené v slovenskom gymnázium v Levoči. Napriek protestom nemeckých rodičov bolo v roku 1937 nemecké gymnázium v Levoči definitívne zlikvidované.⁶⁰ Protištátnu činnosť nevyvíjali podľa československých orgánov iba študenti levočského nemeckého gymnázia. Z takejto činnosti v polovici 30. rokov 20. storočia podozrievali aj ďalších študentov a učiteľov študujúcich a pôsobiacich na nemeckých školách na Spiši.⁶¹

V Kežmarku mali stredoškolskí profesori v 30. rokoch 20. storočia vytvorenú pobočku Ríšskeho zväzu stredoškolských učiteľov (Reichsverband deutscher Mittelschullehrer – Ortsgruppe Kesmark), v ktorej bola prítomná nacistická ideológia.⁶² Spolky si však nemeckí učitelia na Spiši zakladali i v 20. rokoch 20. storočia. Ako príklad je možné uviesť Nemecký okresný učiteľský spolok v Spišskej Novej Vsi.⁶³ Už aj vtedy sa o činnosť nemeckých učiteľov a škôl na Spiši zaujímal Nemecko (i keď vtedy ešte nebolo nacistické) prostredníctvom Nemeckej kancelárie pre Slovensko (Deutsche Geschäftsstelle für die Slowakei) so sídlom v Bratislave. Kancelária napríklad v roku 1926 rozposlala dotazníky nemeckým školám na Spiši, aby si na základe nich mohla urobiť svoju štatistiku.⁶⁴

názium. In *Tatry*, 6. 12. 1919, roč. 1, č. 39, s. 6; KORMOŠOVÁ, Ružena. Z dejín evanjelického školstva v meste Spišská Nová Ves (16. storočie – 1945). In *Z minulosti Spiša XIV*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2006, s. 97.

⁵⁷ ĎURKOVSKÁ, Mária. Nemecké štátne reformné reálne gymnázium v Levoči v 20. a 30. rokoch 20. storočia a aktivity jeho študentov v spolku Pfadfinderverein. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2016, roč. 19, č. 3, s. 32. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2016/3/nemecke-statne-reformne-realne-gymnazium-v-levoci-v-20-a-30-rokoch-20-storocia-a-aktivity-jeho-studentov-v-spolku-pfadfinderverein>> [23. 5. 2022]

⁵⁸ ĎURKOVSKÁ, Mária. Podiel spolku Pfadfinderverein na narúšaní občianskych vzťahov v Levoči v 30. rokoch 20. storočia. In BENKO, Juraj et al. *Občan a štát v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 123.

⁵⁹ ŠA PO, SA LE, f. Krajský súd v Levoči (ďalej KS LE), k. 240, sign. TK 533/1934, Založenie spolku Verein der deutschen Pfadfinder in der Slowakei Rudolfom Kleknerom medzi žiakmi reálneho gymnázia v Levoči v rokoch 1932.

⁶⁰ ŠA PO, SA LE, f. OÚ LE, administratívne spisy, k. 471, sign. 7440/1937. Úsilie o znovuo tvorenie nemeckého reformného gymnázia v Levoči.

⁶¹ ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, prezidiálne spisy, k. 47, sign. 1022/1934. Nemecká mládež z Mníšku nad Hnilcom, Švedláru a Vondrišlu, podozrenie z výkonu nočných cvičení na spôsob vojska.

⁶² ZMÁTLO, *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*, s. 197.

⁶³ ŠA KE, A SN, f. Mestský úrad Spišská Nová Ves 1923 – 1944, k. 32, sign. 73/1926. Nemecký okresný učiteľský spolok.

⁶⁴ SNA, f. KdP, k. 12, sign. 126-12-6/1926. Dotazníky nemeckých jednatelstiev pre Slovensko z roku 1926 pre školskú štatistiku, v dotazníkoch nemeckých škôl sú uvedené mená učiteľov, ktorí na škole pôsobili.

Učiteľia a študenti nemeckých škôl boli mimoriadne aktívni v oblasti kultúry. Zakladali rôzne spolky, usporadúvali zábavy, hrali divadelné hry.⁶⁵ Bohatou kultúrnou činnosťou študentov, učiteľov a ďalších skupín obyvateľstva z radov spišských Nemcov sa podrobnejšie zaoberá nasledujúca časť štúdie.

Spolkové, turistické, športové a kultúrne aktivity spišských Nemcov

Ako už bolo spomínané v súvislosti s politikou, po vzniku ČSR a v 20. rokoch 20. storočia sa začali o spišských Nemcov zaujímať organizácie z Nemecka a najmä zo Sudet. Dialo sa to v rámci nemeckej veľmocenskej politiky. Veľký dôraz tieto organizácie kládli popri politike aj na rozvíjanie kultúry spišských Nemcov poznačených desaťročiami maďarizácie. Práve kultúra bola kľúčová pre posilňovanie nemeckej identity u spišských Nemcov. Zároveň sa v nich mal vzbudzovať pocit spolupatričnosti s ďalším nemeckým obyvateľstvom žijúcim v iných častiach Slovenska, Československa i Nemecka. Na začiatku 20. rokov 20. storočia napríklad na Spiš prišli nemeckí študenti z českých krajín, tzv. Wandervögel, ktorí sa povestami, ľudovými hrami, tancami, piesňami, divadelnými vystúpeniami a prednáškami o minulosti nemeckého národa snažili prebudíť u slovenských Nemcov pocit nemeckej spolupatričnosti.⁶⁶ Neskôr sa začali o spišských Nemcov zaujímať tiež nemeckí etnografi z českých krajín. Aj za ich činnosťou bola snaha získať vplyv nad spišskými Nemcami.⁶⁷

Tieto aktivity mali veľký význam pre smerovanie najvýznamnejšieho kultúrneho spolku Nemcov v Československu – Deutscher Kulturverband (Nemecký kultúrny spolok). Tento spolok vznikol v roku 1919 v Prahe. V roku 1921 bola založená jeho pobočka v Bratislave a od roku 1922 boli zakladané pobočky Deutscher Kulturverband aj na Spiši.⁶⁸ V roku 1925 vznikla v Poprade jeho strešná organizácia na Slovensku – Karpatengau (Karpatská župa).⁶⁹ Deutscher Kulturverband mal na Spiši množstvo členov, ktorí vyvíjali rôznorodé kultúrne aktivity.⁷⁰ Od Deutscher Kulturverband sa postupne oddeľovali niektoré zložky a vytvárali viac či menej samostatné organizácie, ako bol napríklad Jugendring.⁷¹ Významným spolkom nemeckej menšiny na Spiši bol takisto Jugendverein, čo bol spolok nemeckej evanjelickej mládeže. Viacero mládežníckych nemeckých spolkov pôsobilo aj v nemeckých školách.⁷² Spišskí Nemci si zakladali tiež vlastné dobročinné a charitatívne spolky, z ktorých je možné spomenúť spolok v Gelnici s názvom Landeskommission

⁶⁵ KRAFČÍKOVÁ, Marta. *Utekali, aby zostali. Rozprávanie o minulosti pre súčasnosť*. Chmeľnica : Rímskokatolícka cirkev, farnosť Chmeľnica; Miroslav Števík – Scepusium, 2014, s. 64.

⁶⁶ ĎURKOVSKÁ, Mária. Nemecká menšina na Spiši – jej spolky a kultúrno-spoločenská činnosť v 20. a 30. rokoch 20. storočia. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2011, roč. 14, č. 4, s. 9. Dostupné na: <<https://individualandsociety.org/journal/2011/4/nemecka-mensina-na-spisi-jej-spolky-a-kulturno-spolocenska-cinnost-v-20-a-30-rokoch-20-storocia>> [23. 5. 2022]

⁶⁷ ZÜCKERT, Martin. Veda a „riadenie identity“. „Sudetonemeckí“ etnografi a ich vzťah k Slovensku na príklade časopisu Karpathenland (1928 – 1938). In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 1, s. 152.

⁶⁸ ŠA KE, A SN, f. Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi 1924 – 1944 (ďalej OÚ SN), Zápisnice a prezidiálne spisy, k. 9, sign. 200/1926. Činnosť Deutscher Kulturverband.

⁶⁹ KOVÁČ, Slovenskí Nemci v ríšskonemeckej a sudetonemeckej politike, s. 853.

⁷⁰ ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 119, sign. 7238/1935. Valné zhromaždenie Kulturverband v Smolníku.

⁷¹ ŠA PO, A PP, f. OÚ KK, k. 14, sign. 606/1934. Informácie o krúžku mladých (Jugendring) na Spiši.

⁷² ZMÁTLO, *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*, s. 131.

für Kinderschutz und Jugendfürsorge (Nemecká krajinská komisia na ochranu detí a starostlivosť o mládež).⁷³ V tom istom meste pôsobil tiež Okresný osvetový nemecký výbor založený v roku 1926.⁷⁴ Nemecké osvetové výbory, resp. komisie existovali aj na iných miestach Spiša.

Hoci Deutscher Kulturverband bol najvýznamnejším nemeckým spolkom na Slovensku a významné pozície mal i na Spiši, v regióne ho svojim významom predstihol Karpathenverein (Karpatský spolok). Jeho predchodcom bol Uhorský karpatský spolok (Ungarischer Karpathenverein / Magyarországi Kárpát-egyesület).⁷⁵ Po jeho zániku po roku 1918 ho nahradil práve Karpatský spolok, ktorý bol založený v roku 1920 v Poprade, pričom jeho sídlom sa stal Kežmarok. Naplno však mohol rozvinúť svoju činnosť až od roku 1922, kedy boli úradne schválené jeho stanovvy.⁷⁶ Karpatský spolok mal množstvo pobočiek nielen po Spiši, ale aj po Slovensku a v zahraničí, pričom bol členom viacerých nemeckých telovýchovných a športových zväzov. Činnosť spolku bola mimoriadne mnohostranná. Jeho vedenie a členovia sa významným spôsobom zaslúžili o rozvoj cestovného ruchu, kúpeľníctva, turistiky, horolezectva, horského vodcovstva, horskej záchranej služby, jaskyniarstva, zimných a niektorých letných športov na Spiši a vo Vysokých Tatrách a tiež o ich propagáciu doma i v zahraničí.⁷⁷ Mali značný podiel aj na výstavbe športovísk, chát a iných úžitkových stavieb v najvyššom horstve Slovenska a v ďalších turisticky významných miestach Spiša.⁷⁸ Karpathenverein pracoval s nemeckou mládežou v oddieloch zvaných Pfadfinder.⁷⁹

V rámci telovýchovných spolkov mal najväčší význam na Spiši Deutscher Turnverband (Nemecký turnerský spolok). Bol založený v roku 1919 a mal celoštátnu pôsobnosť, keďže bol dielom sudetských Nemcov podobne ako Deutscher Kulturverband. Na Spiši bola prvá miestna organizácia Deutscher Turnverband založená v roku 1922 v Kežmarku.⁸⁰ V ďalších rokoch boli pobočky tohto spolku zakladané aj na iných miestach Spiša. V závere existencie prvej ČSR v regióne existovalo 18 pobočiek Deutscher Turnverband.⁸¹ Popri najväčšom Deutscher Turnverbande pôsobilo na

⁷³ ŠA PO, SA LE, f. ŠTZ LE, Ostatná agenda, k. 310, sign 62/1931. Založenie spolku Landeskommission für Kinderschutz und Jugend für Sorge v Gelnici.

⁷⁴ ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 83, sign. 7536/1926. Gelnica - Okresný osvetový sbor nemecký, založenie.

⁷⁵ HOCHBERGER, Ernst. Die Bedeutung des Karpathenvereins für die Entwicklung der Touristik in der Hohen Tatra und im Zipser Umland. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*. Prešov-Bratislava-Wien : Universum, 1995, s. 136.

⁷⁶ HOLEC, Roman. *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 270.

⁷⁷ KOLLÁROVÁ, Zuzana. Cestovný ruch a hotelierstvo (1918 - 1947). In JANIGOVÁ, Ingrid et al. *Mesto Vysoké Tatry včera a dnes*. Vysoké Tatry : Mesto Vysoké Tatry, 2017, s. 142 - 146.

⁷⁸ PETRÍK, Ján. *Horolezectvo v Spišskej Novej Vsi*. Spišská Nová Ves : ABC Studio, 2010, s. 20.

⁷⁹ BOBRÍK, Miroslav. Nemecké telovýchovné organizácie a spolky na Slovensku v rokoch 1918 - 1928. In *Historický časopis*, 1988, roč. 36, č. 4, s. 555.

⁸⁰ BOBRÍK, Miroslav. Nemecké telocvičné hnutie Deutscher Turnverein na Spiši v rokoch 1918 - 1938. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*. Prešov-Bratislava-Wien : Universum, 1995, s. 180.

⁸¹ BOBRÍK, Miroslav. Činnosť nemeckej telovýchovnej organizácie Deutscher Turnverband na Spiši v zrkadle historického obdobia 1918 - 1938. In *Z minulosti Spiša XXIII*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2015, s. 126, 135.

Spiši množstvo ďalších nemeckých telovýchovných a športových spolkov a klubov.⁸² Množstvo nemeckých telovýchovných a športových spolkov a klubov sa nachádzalo v podtatranskom Kežmarku.⁸³ Nemecké telovýchovné a športové spolky a kluby existovali aj v Poprade, v ďalších podtatranských mestách, obciach a inde na Spiši. Telocvičné spolky pôsobili na viacerých školách s nemeckým vyučovacím jazykom.

Špecifickým typom spolkov boli Hasičské spolky, čiže Dobrovoľné hasičské zbory. Po vzniku Československa sa veliacou rečou v hasičských zboroch stala slovenčina. V mestách a obciach s početnejšou nemeckou komunitou preto existovali buď iba nemecké, alebo popri sebe slovenské i nemecké Dobrovoľné hasičské zbory. Keďže slovenské zbory mali ústredie v podobe Zemskej hasičskej jednoty, nemecké Dobrovoľné hasičské zbory na Spiši si založili vlastný Zipser Feuerwehrverband (Spišský hasičský zväz) so sídlom v Kežmarku. Príkladom popri sebe existujúceho slovenského a nemeckého zboru bol Poprad. Nemecký zbor tam vznikol v roku 1931 a slovenský zbor v roku 1934. V Kežmarku panovala rivalita medzi nemeckým zborom, ktorý pôsobil v meste už niekoľko desaťročí a slovenským zborom, ktorý vznikol na začiatku 30. rokov 20. storočia.⁸⁴ Podobné to bolo i v Levoči.⁸⁵

Spišskí Nemci boli počas medzivojnového obdobia veľmi aktívni v rámci ochotníckeho divadelníctva (Dilettantentheater a Liebhabertheater). Ochotnícke divadelné hry v nemeckom jazyku hrávali členovia rôznych nemeckých spolkov pôsobiacich na Spiši. Na Spiš prichádzali tiež odohrať hosťovské predstavenia nemecké profesionálne divadlá z českých krajín. Medzi spišskými Nemcami boli mimoriadne obľúbené i tanečné zábavy a bály. Najvýznamnejším z nich bol Zipser Ball (Spišský bál), ktorý sa konal každoročne na inom mieste Spiša. Zipser Ball organizovaný Karpatským spolkom bol navštevovaný množstvom Nemcov zo všetkých kútov Spiša i mimo neho. Mal preto veľký význam pre ich národnú identitu a pocit spolupatričnosti.⁸⁶

Mnoho spišských Nemcov bolo aktívnych aj vo svojich spevokoloch. Počas 1. ČSR na Spiši existovalo vyše 20 nemeckých spevokolov.⁸⁷ V obciach, kde národnostná menšina mala aspoň 400 príslušníkov alebo tam bola verejná menšinová škola, musela obec zriadiť menšinovú knižnicu. Preto v národnostne zmiešaných obciach na Spiši vedľa seba existovali slovenská knižnica a nemecká knižnica. Vo väčšine nemeckých obciach boli iba nemecké knižnice.⁸⁸ Spišskí Nemci prezentovali svoje názory na stránkach svojich periodík. Najvýznamnejším z nich boli noviny Karpathen Post vychádzajúce v Kežmarku. V Kežmarku vychádzal tiež časopis nemeckých evanjelikov na Spiši Evangelischer Glaubensbote für die Zips (Evanjelický

⁸² ČERVENKA, Marek. Športové spolky v Spišskej Belej do prvej polovice 20. storočia. In *Z minulosti Spiša XIX*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2011, s. 169.

⁸³ KOLLÁROVÁ, Zuzana - JANČEKOVÁ, Mária. *500 rokov športu kežmarského*. Kežmarok : Jadro, 2014, s. 67 – 98.

⁸⁴ ZMÁTLO, *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*, s. 95 – 97.

⁸⁵ ŠA PO, SA LE, f. OÚ LE, administratívne spisy, k. 212, sign. 163/1928. Nemecký hasičský zbor v Levoči, námietky proti slovenskému hasičskému zboru v Levoči.

⁸⁶ ZMÁTLO, *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*, s. 249, 349.

⁸⁷ ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 83, sign. 9060/1926. Stanovy Deutscher Männergesangverein v Mníšku nad Hnilcom.

⁸⁸ ŠA PO, A PP, f. OÚ KK, k. 13, sign. 254/1934. Zoznam členov nemeckých miestnych osvetových komisii a nemeckých knižničných rád v okrese Kežmarok.

posol viery pre Spiš). Nemci žijúci na dolnom Spiši mali časopis *Der Gründler*, ktorý vychádzal v rokoch 1925 až 1930. Spišskí Nemci mali výrazný podiel na založení a fungovaní múzeí. Pred vznikom ČSR i po ňom existovali na Spiši múzeá vo Veľkej, v Poprade a v Levoči. Neskôr k nim pribudli múzeum v Kežmarku a na sklonku existencie 1. ČSR aj múzeum v Gelnici.⁸⁹

Spolková, kultúrna a športová činnosť spišských Nemcov bola v období 1. ČSR pod drobnohľadom československých orgánov. V 20. rokoch 20. storočia československá moc pozorne sledovala, či pri kultúrnych a športových aktivitách nedochádza k protištátnym prejavom spišských Nemcov, ktorí boli vtedy vo väčšej miere promaďarsky a v menšej miere pronemecky a sudetonemecky orientovaní.⁹⁰ V 20. rokoch 20. storočia ešte nedochádzalo k výraznejším perzekúciám zo strany československých orgánov voči spolkom spišských Nemcov. Iba výnimočne sa stávalo, že neboli schválené stanovy nejakého nemeckého spolku, prípadne bol určitý nemecký spolok zrušený. Občas dochádzalo k cenzúre v nemeckých periodikách, ak československé úrady považovali daný text za protištátny. K zostreniu perzekúcií zo strany štátnych orgánov začalo dochádzať od začiatku 30. rokov a najmä po nástupe Adolfa Hitlera k moci.⁹¹ V súvislosti s tým môžeme spomenúť prípad evanjelického farára vo Veľkom Slavkove Gézu Berga. Ten mal v roku 1936 pretvoriť miestny spolok *Evangelische Jugendverein* na spolok *Deutsche Jungmannschaft*. V tomto spolku mal viesť Berg mládež k nacistickým myšlienkam a gestám za čo bol tento farár perzekvovaný československými orgánmi.⁹² Pre podozrenie z protištátnej činnosti boli Štátnym zastupiteľstvom v Levoči vyšetrovaní aj niekoľkí členovia *Deutscher Kulturverband* v Kežmarku.⁹³ V tom čase boli totiž mnohí členovia tohto, ale aj ďalších nemeckých spolkov ovplyvnení nacistickými myšlienkami a Henleinovým sudetonemeckým hnutím. Najviac však nacizmus v druhej polovici 30. rokov 20. storočia prenikal medzi telovýchovné mládežnícke spolky, obzvlášť do *Deutscher Turnverband*. V závere existencie 1. ČSR bol tento spolok už neskrývane protištátne zameraný.⁹⁴

I keď v období 1. ČSR boli určité zásahy a obmedzenia zo strany československej moci a vyskytli sa vzájomné spory v rámci spišskonemeckej komunity, je možné konštatovať, že v období prvej ČSR zažívali nemecká kultúra a spolkový život na Spiši veľký rozmach.

Hospodárstvo

V záverečnej časti štúdie je ešte vhodné zanalyzovať zamestnanie a hospodársku činnosť spišských Nemcov. Socioekonomickú štruktúru Nemcov na Spiši môžeme ur-

⁸⁹ ZMÁTLO, *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*, s. 168, 171, 268, 316, 357.

⁹⁰ ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 9, sign. 1191/1925. Sudetendeutscher Heimatsbund; ŠA KE, A SN, f. OÚ GL, administratívne spisy, k. 9, sign. 968/1925. Sudetendeutschen Heimatbund, iredenta.

⁹¹ ŠA PO, SA LE, f. OÚ LE, prezidiálne spisy, k. 25, sign. 19-S/1932. Zneužívanie spolkovej rovnosti Volksportom k politickým prejavom; zastavenie činnosti Volksportu.

⁹² ŠA PO, SA LE, f. ŠTZ LE, Trestná agenda, k. 100, sign. 1096/1936. Činnosť spolku *Deutsche Jungmannschaft*/predtým *Jugendverein*/ založeného evanjelickým farárom vo Veľkom Slavkove.

⁹³ ŠA PO, SA LE, f. ŠTZ LE, Trestná agenda, k. 210, sign. 1385/1937. Činnosť spolku *Deutsche Kulturverband* v Kežmarku.

⁹⁴ ŠA KE, A SN, f. OÚ SN, Zápisnice a prezidiálne spisy, k. 63, sign. 884/1936. Činnosť členov *Turnverein*-prísaha.

čít' na základe sčítania obyvateľstva v roku 1921. V publikovaných výsledkoch tohto sčítania sa totiž uvádzajú aj údaje o zamestnaniach príslušníkov jednotlivých národností. Údaje sa však neuvádzajú k celej Spišskej župe, ale iba k vybraným okresom a mestám. Napriek tomu si môžeme urobiť približný obraz o zamestnaní spišských Nemcov. V nasledovných tabuľkách je uvedené zamestnanie v kombinácii s národnosťou u Nemcov a ďalších vybraných národností v okresoch Kežmarok, Stará Lubovňa, Spišská Sobota, Gelnica, meste Spišská Nová Ves a v rámci celého Slovenska.

Tabuľka č. 3: *Národnosť v kombinácii so zamestnaním v okrese Kežmarok podľa sčítania z roku 1921⁹⁵*

Povolanie	Národnosť a percentuálny podiel v rámci národnosti v danom odvetví			
	Československá	Nemecká	Židovská	Rusínska
Poľnohospodárstvo	7 163 (61,29 %)	6 004 (48,36 %)	23 (2,09 %)	536 (88,88 %)
Priemysel a živnosti	1 987 (17 %)	3 300 (26,58 %)	232 (21,05 %)	
Verejná služba	490 (4,19 %)	669 (5,39 %)	39 (4,08 %)	
Obchod a peňažníctvo	234 (2 %)	651 (5,24 %)	658 (59,7 %)	

Tabuľka č. 4: *Národnosť v kombinácii so zamestnaním v okrese Stará Lubovňa podľa sčítania z roku 1921⁹⁶*

Povolanie	Národnosť a percentuálny podiel v rámci národnosti v danom odvetví			
	Československá	Nemecká	Židovská	Rusínska
Poľnohospodárstvo	7 179 (75,89 %)	1 583 (54,59 %)		3 191 (93,63 %)
Priemysel a živnosti	1 047 (11,07 %)	600 (20,69 %)	37 (18,5 %)	
Verejná služba	250 (2,64 %)	115 (3,97 %)	13 (6,5 %)	
Obchod a peňažníctvo	154 (1,63 %)	230 (7,93 %)	128 (64 %)	

Tabuľka č. 5: *Národnosť v kombinácii so zamestnaním v okrese Spišská Sobota podľa sčítania z roku 1921⁹⁷*

Povolanie	Národnosť a percentuálny podiel v rámci národnosti v danom odvetví			
	Československá	Nemecká	Židovská	Maďarská
Poľnohospodárstvo	8 375 (57,27 %)	1 542 (28,96 %)		61 (9,93 %)
Priemysel a živnosti	3 140 (21,47 %)	2 018 (37,93 %)	66 (28,82 %).	152 (24,76 %)
Verejná služba	485 (3,32 %)	403 (7,57 %)	23 (10,04 %)	97 (15,8 %)
Obchod a peňažníctvo	269 (1,84 %)	479 (9 %)	118 (51,53 %)	61 (9,93 %)
Iné povolania, osoby bez povolania a neoznačeného povolania				147 (23,94 %)

⁹⁵ Sčítanie ľudu v Republike československej zo dňa 15. februára 1921. 2. diel (Povolanie obyvateľstva), 3. časť (Slovensko a Podkarpatská Rus). Praha : Štátny úrad štatistický, 1925, s. 372 – 373.

⁹⁶ Sčítanie ľudu v Republike československej zo dňa 15. februára 1921. 2. diel, s. 373 – 374.

⁹⁷ Sčítanie ľudu v Republike československej zo dňa 15. februára 1921. 2. diel, s. 378 – 379.

Tabuľka č. 6: *Národnosť v kombinácii so zamestnaním v okrese Gelnica podľa sčítania z roku 1921*⁹⁸

Povolanie	Národnosť a percentuálny podiel v rámci národnosti v danom odvetví			
	Československá	Nemecká	Maďarská	Rusínska
Poľnohospodárstvo	3 522 (23,53 %)	1 364 (14,01 %)	110 (5,87 %)	284 (43,89 %)
Priemysel a živnosti (zahŕňa aj baníctvo a hutníctvo)	8 263 (55,19 %)	5 517 (56,67 %)	1 181 (63,02 %)	256 (39,57 %)
Verejná služba	278 (1,86 %)	334 (3,43 %)	123 (6,56 %)	28 (4,33 %)
Obchod a peňažníctvo	273 (1,82 %)	539 (5,54 %)	136 (7,26 %)	

Tabuľka č. 7: *Národnosť v kombinácii so zamestnaním v meste Spišská Nová Ves podľa sčítania z roku 1921*⁹⁹

Povolanie	Národnosť a percentuálny podiel v rámci národnosti v danom odvetví			
	Československá	Nemecká	Maďarská	Židovská
Poľnohospodárstvo	801 (10,92 %)	40 (2,37 %)	31 (2,85 %)	14 (4,29 %)
Priemysel a živnosti (zahŕňa aj baníctvo a hutníctvo)	2 494 (34 %)	486 (28,8 %)	236 (21,67 %)	100 (30,67 %)
Verejná služba	372 (5 %)	148 (8,77 %)	137 (12,58 %)	15 (4,6 %)
Obchod a peňažníctvo	224 (3 %)	217 (12,86 %)	137 (12,58 %)	137 (42,02 %)
Doprava	1 718 (23,42 %)	412 (24,42 %)	326 (29,94 %)	18 (5,52 %)

Tabuľka č. 8: *Národnosť v kombinácii so zamestnaním na Slovensku podľa sčítania z roku 1921*¹⁰⁰

Povolanie	Národnosť a percentuálny podiel v rámci národnosti v danom odvetví				
	Československá	Nemecká	Maďarská	Židovská	Rusínska
Poľnohospodárstvo	1 275 003 (63,3 %)	47 154 (33,7 %)	398 028 (62,46 %)	7 616 (10,8 %)	76 666 (89,5 %)
Priemysel a živnosti (zahŕňa aj baníctvo a hutníctvo)	343 486 (17 %)	46 846 (33,48 %)	102 717 (16,12 %)	15 401 (21,84 %)	2 505 (2,92 %)
Verejná služba	60 869 (3,02 %)	6 209 (4,44 %)	28 312 (4,44 %)	4 774 (6,77 %)	1 847 (2,16 %)
Obchod a peňažníctvo	52 098 (2,6 %)	10 027 (7,21 %)	23 888 (3,75 %)	33 920 (48,09 %)	
Doprava	80 892 (4,01 %)	4 417 (3,16 %)	16 900 (2,65 %)	1 034 (1,46 %)	

⁹⁸ Sčítanie ľudu v Republike československej zo dňa 15. februára 1921. 2. diel, s. 382 – 383.

⁹⁹ Sčítanie ľudu v Republike československej zo dňa 15. februára 1921. 2. diel, s. 338 – 339.

¹⁰⁰ Sčítanie ľudu v Republike československej zo dňa 15. februára 1921. 2. diel, s. 178 – 197.

Z uvedeného vyplýva, že socioekonomická štruktúra spišských Nemcov bola značne diferencovaná. Zatiaľ čo v okresoch Stará Ľubovňa a Kežmarok sa venovali prevažne poľnohospodárstvu, v okrese Spišská Sobota boli tamojší Nemci zamestnaní skôr v priemysle a živnostiach. V okrese Gelnica bola zasa väčšina miestnych Nemcov zamestnaná v priemysle, baníctve a hutníctve. Z tabuľky k mestu Spišská Nová Ves je zrejmé, že najviac tamojších Nemcov pracovalo v priemysle a živnostiach a len o niečo menej v doprave. Ak by sme chceli zovšeobecniť, Nemci žijúci na vidieku v povodí rieky Poprad sa zaoberali najmä poľnohospodárstvom, v menšej miere remeslami.¹⁰¹ Nemci obývajúci vidiek povodia rieky Hnilec sa venovali najmä baníctvu, hutníctvu a iným priemyselným činnostiam.¹⁰² V porovnaní s Nemcami na spišskom vidieku boli Nemci usídlení v spišských mestách celkom odlišní. Patrili k najvyšším vrstvám, ktoré boli činné v obchode, finančníctve, službách, či priemysle.¹⁰³ Viacerí pracovali na úradoch a v doprave. Mnohí z nich boli učitelia, právnici, lekári, inžinieri a pracovníci ďalších odvetví, možno ich označiť ako inteligenciu. Značná časť Nemcov žijúcich v spišských mestách zohrávala kľúčovú úlohu v ich ďalšom napredovaní a rozvoji. Bolo tomu tak už v časoch Uhorska, pričom kontinuita zostala v tomto smere zachovaná aj po vzniku Československa. Špecifické postavenie mali obce a mestá podtatranskej oblasti. Mnohí spišskí Nemci, ktorí tam žili boli zamestnaní v hotelierstve a cestovnom ruchu.¹⁰⁴

Éra prvej Československej republiky bola pre spišských Nemcov obdobím rozvoja ich školstva, kultúry a ďalších oblastí života. Mimoriadne aktívni boli v politike. Napriek možnostiam rozvíjania a posilňovania svojej identity bola značná časť spišských Nemcov počas celého obdobia existencie Československa proti tomuto štátu naladená nepriateľsky. Súviselo to s ich prouhorskou, resp. promaďarskou orientáciou. Neskôr nepriateľstvo spišských Nemcov k ČSR súviselo s príklonom viacerých z nich k nacizmu. Niektoré sféry života spišských Nemcov vykazovali kontinuitu s predchádzajúcim obdobím, ako bola napríklad oblasť hospodárstva. V súvislosti s tým je možné konštatovať, že Nemci patrili k elitám hospodárskeho života Spiša pred rokom 1918 i po ňom. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že spolunajevanie Nemcov s inými národnosťami Spiša bolo v období 1. ČSR pomerne bezproblémové až na určité nezhody ohľadne používania jazyka. Týkalo sa to najmä školstva a bohoslužieb. K zhoršovaniu interetnických vzťahov začalo dochádzať od polovice 30. rokov 20. storočia v súvislosti s výraznejším prenikaním nacistických myšlienok medzi tunajších Nemcov.

¹⁰¹ SULAČEK, Veľká Lomnica v štátno-politických premenách (1918 – 1948), s. 144.

¹⁰² SULAČEK, Jozef. Sociálne premeny na Spiši v prvej polovici 20. storočia. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*. Prešov-Bratislava-Wien : Universum, 1995, s. 166.

¹⁰³ SULAČEK, Roky 1918 – 1948 v dejinách a v živote obyvateľov Vondrišľa, s. 116; SULAČEK, Poprad v rokoch 1918 – 1945, s. 247.

¹⁰⁴ KOLLÁROVÁ, Cestovný ruch a hotelierstvo (1918 – 1947), s. 138.

Archívne pramene, dobová tlač a dobové štatistiky

Slovenský národný archív

fond Karpathendeutsche Partei

Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív Levoča

fond Spišská župa 1860 - 1922

fond Krajský súd v Levoči

fond Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1900 - 1949

fond Okresný úrad v Levoči 1923 - 1945

Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad

fond Okresný úrad v Poprade 1923 - 1945

fond Okresný úrad v Kežmarku 1923 - 1945

Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Stará Lubovňa

fond Okresný úrad v Starej Lubovni 1923 - 1945

Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves

fond Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi 1924 - 1944

fond Okresný úrad v Gelnici 1923 - 1945

fond Mestský úrad Spišská Nová Ves 1923 - 1944

fond Obecný notársky úrad v Spišských Vlachoch 1919 - 1944

Tatry (1919)

Karpathen Post (1933, 1937)

Sčítanie ľudu v Republike československej zo dňa 15. februára 1921. 2. Diel (Povolanie obyvateľstva), 3. časť (Slovensko a Podkarpatská Rus). Praha : Štátny úrad štatistický, 1925, s. 372 - 373.

Literatúra

BAHNA, Miloslav - KRIVÝ, Vladimír. Ako volili národnosti a konfesie v parlamentných voľbách roku 1929 na Slovensku. Možnosti nových metód ekologickej inferencie. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 1, s. 57 - 85.

BOBRÍK, Miroslav. Činnosť nemeckej telovýchovnej organizácie Deutscher Turnverband na Spiši v zrkadle historického obdobia 1918 - 1938. In *Z minulosti Spiša XXIII*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2015, s. 119 - 136.

BOBRÍK, Miroslav. Nemecké telocvičné hnutie Deutscher Turnverein na Spiši v rokoch 1918 - 1938. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*. Prešov-Bratislava-Wien : Universum, 1995, s. 177 - 186.

BOBRÍK, Miroslav. Nemecké telovýchovné organizácie a spolky na Slovensku v rokoch 1918 - 1928. In *Historický časopis*, 1988, roč. 36, č. 4, s. 537 - 560.

CZIEL, Igor - DVOŘÁKOVÁ, Magdaléna - PÁSZTOR, Peter. História mesta. In PÁSZTOR, Peter (ed.). *Gelnica. História a súčasnosť*. Košice : Harlequin, 2012, s. 26 - 83.

ČERVENKA, Marek. Športové spolky v Spišskej Belej do prvej polovice 20. storočia. In *Z minulosti Spiša XIX*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2011, s. 165 - 174.

ĎURKOVSKÁ, Mária. Aktivity Karpatonemeckej strany vo vybraných spišských obciach v druhej polovici 30. rokov 20. storočia. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2012, roč. 15, č. 3, s. 1 - 11. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2012/3/aktivity-karpatonemeckej-strany-vo-vybranых-spisskych-obciach-v-druhej-polovici-30-rokov-20-storocia>> [23. 5. 2022]

- ĎURKOVSKÁ, Mária. Formovanie nemeckej politickej scény na Slovensku v rokoch 1918 – 1920 s dôrazom na spišský región. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2009, roč. 12, č. 2, s. 11 – 19. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/sk/casopis/2009/2/formovanie-nemeckej-politickej-sceny-na-slovensku-v-rokoch-1918-1920-s-dorazom-na-spissky-region>> [23. 5. 2022]
- ĎURKOVSKÁ, Mária. Maďarské a nemecké politické strany predmnichovského Československa (Názorové rozdiely v politike Karpatonemeckej a Spišskonemeckej strany a v ich vzťahu voči maďarským politickým stranám). In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2008, roč. 11, č. 4, s. 1 – 10. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2008/4/maďarske-a-nemecke-politicke-strany-predmnichovskeho-ceskoslovenska-nazorove-rozdiely-v-politike-karpatonemeckej-a-spisskonemeckej-strany-a-v-ich-vztahu-voci-maďarskym-politickym-stranam>> [23. 5. 2022]
- ĎURKOVSKÁ, Mária. Nemecká menšina na Spiši – jej spolky a kultúrno-spoločenská činnosť v 20. a 30. rokoch 20. storočia. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2011, roč. 14, č. 4, s. 8 – 15. Dostupné na: <<https://individualandsociety.org/journal/2011/4/nemecka-mensina-na-spisi-jej-spolky-a-kulturno-spolocenska-cinnost-v-20-a-30-rokoch-20-storocia>> [23. 5. 2022]
- ĎURKOVSKÁ, Mária. Nemecké štátne reformné reálne gymnázium v Levoči v 20. a 30. rokoch 20. storočia a aktivity jeho študentov v spolku Pfadfinderverein. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2016, roč. 19, č. 3, s. 28 – 40. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2016/3/nemecke-statne-reformne-realne-gymnazium-v-levoci-v-20-a-30-rokoch-20-storocia-a-aktivity-jeho-studentov-v-spolku-pfadfinderverein>> [23. 5. 2022]
- ĎURKOVSKÁ, Mária. Podiel spolku Pfadfinderverein na narúšaní občianskych vzťahov v Levoči v 30. rokoch 20. storočia. In BENKO, Juraj et al. *Občan a štát v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 119 – 128.
- ĎURKOVSKÁ, Mária. Spolupráca nemeckých a maďarských politických strán v predmnichovskom Československu. In ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKÁ, Mária (eds.). *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Historické, politologické a právne súvislosti)*. Prešov : Universum, 2007, s. 121 – 131.
- ĎURKOVSKÁ, Mária. Spolupráca Spišskonemeckej strany s maďarskými politickými stranami v regióne Spiša začiatkom dvadsiatych rokov a koncom tridsiatych rokov 20. storočia. In *Človek a spoločnosť* [on-line], 2010, roč. 13, č. 2, s. 10 – 25. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2010/2/spolupraca-spisskonemeckej-strany-s-maďarskymi-politickymi-stranami-v-regione-spisa-zaciatkom-dvadsiatych-rokov-a-koncom-tridsiatych-rokov-20-storocia>> [23. 5. 2022]
- GABZDILOVÁ, Soňa. Gymnaziá na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja. In ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2015, s. 35 – 58.
- GABZDILOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan. Od pozitivizmu k negativizmu – Karpatskonemecká strana v období predmnichovskej ČSR. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 3, s. 467 – 486.
- GOTTAS, Friedrich. Lange vergessen! - Wieder entdeckt? Einige Anmerkungen zur Geschichte einer „besonderen“ ostmitteleuropäischen Kulturregion und der Rolle der „Zipser Sachsen.“ In FETKO, Filip – ŠTEVÍK, Miroslav (eds.). *Pocť Ivanovi Chalupeckému. Zborník príspevkov k slovenským dejinám vydaný pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 89 – 96.
- HOCHBERGER, Ernst. Die Bedeutung des Karpathenvereins für die Entwicklung der Touristik in der Hohen Tatra und im Zipser Umland. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*. Prešov-Bratislava-Wien : Universum, 1995, s. 136 – 144.

- HOCHBERGER, Ernst – SCHERER, Anton – SPIEGEL-SCHMIDT, Friedrich. *Die Deutschen zwischen Karpaten und Krain. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat. Band 4.* München : F. A. Herbig Verlagsbuchhandlung, 1994.
- HOLEC, Roman. *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí.* Bratislava : Historický ústav SAV, 2014.
- HRUBOŇ, Anton – SCHWARC, Michal. Od „ochrany nemeckej vecí“ ku kultu hákového kríža: Rola Karpatonemeckej strany pri fašizácii nemeckej menšiny na Slovensku. In HRUBOŇ, Anton. *Fašizmus náš slovenský.* Bratislava : Premedia 2021, s. 175 – 201.
- KOLLÁROVÁ, Zuzana – JANČEKOVÁ, Mária. *500 rokov športu kežmarského.* Kežmarok : Jadro, 2014.
- KOLLÁROVÁ, Zuzana. Cestovný ruch a hotelierstvo (1918 – 1947). In JANIGOVÁ, Ingrid et al. *Mesto Vysoké Tatry včera a dnes.* Vysoké Tatry : Mesto Vysoké Tatry, 2017, s. 131 – 147.
- KORMOŠOVÁ, Ružena. Z dejín evanjelického školstva v meste Spišská Nová Ves (16. storočie – 1945). In *Z minulosti Spiša XIV.* Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2006, s. 85 – 99.
- KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945).* Bratislava : Veda, 1991.
- KOVÁČ, Dušan. Slovenskí Nemci v ríšskonemeckej a sudetonemeckej politike. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 6, s. 839 – 860.
- KÖHLER, Karl (ed.). *Standesausweis (Schematismus) für das deutsche Bürgerschulwesen in der Tschech.sl. Republik. Herausgegeben vom Reichsverband der Deutschen Bürgerschullehrerschaft in der Tschech.sl. Rep.* Postelberg : Im selbstverlage des Reichsverbandes. Buch und Kunstdruckerei R. Theod. Heidrich, Brüx, 1923.
- KRAFČÍKOVÁ, Marta. *Utekali, aby zostali. Rozprávanie o minulosti pre súčasnosť.* Chmeľnica : Rímskokatolícka cirkev, farnosť Chmeľnica; Miroslav Števík – Scepium, 2014.
- MALOVCOVÁ, Božena. Politický a hospodársky vývoj mesta 1918 – 1945. In BARÁTHOVÁ, Nora (ed.). *História Kežmarku od 2. polovice 18. storočia.* Kežmarok : Jadro, 2017, s. 109 – 154.
- LIPTÁK, Lubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku. 1860 – 1989.* Bratislava : Archa, 1992.
- MALOVCOVÁ, Božena. *Láskou zjednotení. História a súčasnosť evanjelického cirkevného zboru vo Švábovcich.* Švábovce : Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Švábovce, 2020.
- METZL, Andreas. *Unvergessene Fromigkeit. Die letzten deutschen evangelischen Kirchengemeinde in der Slowakei.* Bratislava : SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2016.
- OLEJNÍK, Milan – ĎURKOVSKÁ, Mária – GABZDILOVÁ, Soňa. *Zjednotená krajinská kresťansko-socialistická strana a maďarská národná strana (1936 – 1938). Výber z dokumentov československých štátnych orgánov.* Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2013.
- OLEKŠÁK, Peter. *Kostol sv. Bartolomeja v Hniezdnom v kultúrno-historických súvislostiach.* Hniezdne : Rímskokatolícka cirkev, farnosť Hniezdne, 2019.
- PETRÍK, Ján. *Horolezectvo v Spišskej Novej Vsi.* Spišská Nová Ves : ABC Studio, 2010.
- PŘIKRYL, František. *Národnostná otázka v našich dejinách.* Bratislava : Pravda, 1980.
- SCHWARC, Michal. Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku v rokoch 1935 – 1938. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 1, s. 87 – 118.
- SULAČEK, Jozef. Nacionálne problémy na Spiši koncom predmnichovskej republiky. In *Spiš 1. Vlastivedný zborník.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1967, s. 7 – 20.
- SULAČEK, Jozef. Poprad v rokoch 1918 – 1945. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Dejiny Popradu.* Košice : Oriens, 1998, s. 199 – 312.
- SULAČEK, Jozef. Roky 1918 – 1948 v dejinách a v živote obyvateľov Vondrišľa. In KOLEKTÍV. *Nálepkovo. Vondrišiel.* Levoča : Modrý Peter, 1995, s. 104 – 158.
- SULAČEK, Jozef. Veľká Lomnica v štátno-politických premenách (1918 – 1948). In LABUDA, Vladimír – ŠMÁLIK, Michal (eds.). *Dejiny Veľkej Lomnice.* Veľká Lomnica : Obecný úrad Veľká Lomnica, 2008, s. 120 – 169.

- SULACEK, Jozef. Sociálne premeny na Spiši v prvej polovici 20. storočia. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*. Prešov-Bratislava-Wien : Universum, 1995, s. 166 – 176.
- SZEPESI, Julius. *Pamätná kniha obce Ruskinovce. Prepis rukopisu ruskinovskej kroniky 1914 – 1943*. Kežmarok : Tlačiareň Kežmarok GG, 2021.
- ŠEVC, Vladimír Julián. Z dejín kežmarskej nemeckej materskej školy. In *Z minulosti Spiša XXIX*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2021, s. 111 – 136.
- ŠŤASTNÝ, František. *Kostol na konci sveta a odsun Nemcov z horného Spiša*. Prešov : Universum, 2011.
- ŠVORC, Peter. Politický život a obecná správa v Spišskej Belej (1918 – 1945). In KOLLÁROVÁ, Zuzana (ed.). *Spišská Belá*. Prešov : Universum, 2006, s. 157 – 184.
- ŠVORC, Peter. Synoda evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku roku 1921 ako významný medzník v národnoemancipačných snahách slovenských evanjelikov. In KOHÚTOVÁ, Mária (ed.). *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV a SHS, 2003, s. 161 – 171.
- ZEMKO, Milan. Volebný zákon do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia za prvej Československej republiky a strany národnostných menšín. In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 1, s. 81 – 92.
- ZMÁTLO, Peter. *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*. Bratislava : Chronos, 2005.
- ZMÁTLO, Peter. Školstvo v Spišskej Belej (1918 – 1945). In KOLLÁROVÁ, Zuzana (ed.). *Spišská Belá*. Prešov : Universum, 2006, s. 204 – 210.
- ZÜCKERT, Martin. Veda a „riadenie identity“. „Sudetonemeckí“ etnografi a ich vzťah k Slovensku na príklade časopisu Karpathenland (1928 – 1938). In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 1, s. 147 – 160.

Štatistiky

Slovenský archív sociálnych dát, sekcia Výsledky parlamentných volieb od roku 1929 za všetky obce Slovenska. Bratislava: Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied. Dostupné na internete: <<http://sasd.sav.sk>>

SUMMARY

Spiš Germans (Zipsers) in years 1920 – 1937

The presented study is entitled “The Germans of Spiš in 1920 - 1937”. As the name implies, it deals with the activities of Germans in the Spiš region during the period of the first Czechoslovak Republic. The years 1920 and 1937 were chosen as landmarks because in 1920 the greatest resistance of the Germans from Spiš towards Czechoslovakia ended, and 1937 was the last year of relative peace before 1938, in which the disintegration of Czechoslovakia took place, helped by the Germans from Spiš, among others. The period from 1920 to 1937 was therefore a period of peace for the Czechoslovak Republic and the Germans in Spiš. At that time, they successfully developed political, educational, cultural, economic activities and were also active in other areas of life. The politics of Spiš Germans (Zipsers), especially

in the 1920s, was marked by their pro-Hungarian orientation. Their most important party, the Zipser German Party (Zipser deutsche Partei), also had such an orientation. Later, the Carpathian German Party (Karpatendeutsche Partei) was added, which gradually took away voters from the Zipser German Party. During the 1930s, the Carpathian German Party gradually became a Nazi party. In addition to these parties, the Germans from Spiš also voted for other parties, among others, for example, the communist party. Spiš Germans (Zipsers) were predominantly Lutherans, and in a smaller part Roman Catholics. In particular, German Roman Catholics sometimes had conflicts with Slovak Roman Catholics in connection with the language of religious services in the villages where both nationalities lived. There were also conflicts regarding language in the field of education. After the creation of Czechoslovakia, Germans in Slovakia and Spiš were allowed to have schools with German as the teaching language. The Spiš Germans (Zipsers) thus had a network of kindergarten, primary and secondary schools. In towns and cities where Slovaks and Germans lived side by side, one demanded the greatest possible rights at the local schools at the expense of the other. After the creation of Czechoslovakia, the Germans in Slovakia and Spiš were also allowed to develop culture. During the period of the first Czechoslovak Republic, the Spiš Germans (Zipsers) had a number of associations of a different nature. The most important national associations were the German Cultural Union (Deutscher Kulturverband) and the German Gymnastics Union (Deutscher Turnverband). The most important Spiš regional association was the Carpathian Association (Karpathenverein), which had branches not only in Spiš but also in other parts of Slovakia and even abroad. In addition, many other German associations were active in Spiš, which developed many diverse cultural activities. Among the cultural activities of Spiš Germans (Zipsers) can be included their rich activities in the field of printing, printers, photography, and museology. The conclusion of the study focuses on an important area in which the Spiš Germans excelled - the economy. Some of the Germans were engaged in agriculture. This concerned mainly Germans living in the Poprad basin. Germans in the Hnilec basin were employed primarily in industry, mining and metallurgy. Germans living in the cities of Spiš were among the elites, who had a large role in their development. Here there was a clear continuity from the time of Hungary. It is therefore possible to conclude that the study maps the activities of Spiš Germans (Zipsers) during the interwar period in their complexity and historical context.

PhDr. Martin Furmanik, PhD.; Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi,
SK-052 01, Spišská Nová Ves; Letná 50,
e-mail: <martinfurmanik@gmail.com>